

Magdalena Skibińska

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0003-1676-1157

m.skibinska@wpa.uz.zgora.pl

Ocena art. 15zszs¹ ust. 1 pkt 4 ustawy antycovidowej z perspektywy zasady udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości

Słowa kluczowe: skład sądu, zasada kolegiałności, jednoosobowość składu orzekającego, ławnicy, pandemia Covid-19, zasada udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości

Streszczenie. W artykule przedstawiono wpływ regulacji antycovidowych na zasadę udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Przeprowadzone rozważania prowadzą do wniosku, że zasada ta odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu stronom prawa do właściwego i niezależnego sądu. Dlatego wyłączenie obowiązywania tej zasady w postępowaniu cywilnym na mocy art. 15zszs¹ ust. 1 pkt 4 ustawy antycovidowej, choć prawnie dopuszczalne, nie zostało przez polskiego ustawodawcę należycie umotywowane. Wprost przeciwnie, możliwość przeprowadzenia posiedzeń zdalnych, jak również wprowadzenie tego ograniczenia jedynie w odniesieniu do spraw cywilnych skłania do wniosku, że brak jest aksjologicznych podstaw do dokonania takich zmian. W konsekwencji w artykule wyrażono postulat konieczności uchylecia tej regulacji i powrotu do poprzednio obowiązujących przepisów, które zasadę udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w pełni respektowały.

The evaluation of the Article 15zszs¹ Section 1 Point 4 of the Anti-Covid Act from the perspective of the principle of citizens' participation in the administration of justice

Keywords: court composition, collegiality rule, individuality of the court panel, lay judges, COVID-19 pandemic, the principle of citizens' participation in the administration of justice

Summary. The article discusses the impact of anti-Covid-19 regulations on the principle of citizens' participation in the administration of justice. Through analysing this topic it is proven that this principle plays a key role in assuring parties the right to proper and independent court. Therefore, the exclusion of this principle in civil proceedings under the Article 15zszs¹ Section 1 Point 4 of the Anti-Covid Act, although legally permissible, has not been properly justified by the Polish legislator. On the contrary, the possibility of conducting remote hearings alongside the fact that this limitation was introduced only in relation to civil cases leads to the conclusion that there are no axiological grounds for such changes. As a consequence, the article calls for the necessity to repeal this regulation and return to the previously binding provisions which fully respected the principle of citizens' participation in the administration of justice.

Wprowadzenie

Ustawą z dnia 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹ ustawodawca znowelizował przepisy ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem Covid-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych², wprowadzając m.in. jako zasadę rozpoznawanie spraw cywilnych w pierwszej i drugiej instancji przez jednoosobowe sądy. Stosowny przepis odnoszący się do tego zagadnienia znalazł się w art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy antycovidowej. Zgodnie z jego treścią, w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu Covid-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich, w sprawach rozpoznawanych według przepisów ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego³, zwanej dalej „Kodeksem postępowania cywilnego” w pierwszej i drugiej instancji sąd rozpoznaje sprawy w składzie jednego sędziego; prezes sądu może zarządzić rozpoznanie sprawy w składzie trzech sędziów, jeżeli uzna to za wskazane ze względu na szczególną zawiłość lub precedensowy charakter sprawy.

Przyjąć należy, że przepis ten stanowi dalsze⁴ odejście od realizacji zasady udziału obywateli⁵ w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości⁶ w postępowaniu cywilnym.

¹ Dz. U. poz. 1090; zwana dalej: ustawą nowelizującą. Ustawa weszła w życie 3 lipca 2021 r.

² T.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 2095 ze zm.; zwana dalej: ustawą antycovidową. Ustawa weszła w życie 8 marca 2020 r.

³ T.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1805 ze zm.; zwana dalej: k.p.c.

⁴ Zob. np. A. Szymt, *Wątpliwości wokół reform wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Ratio est anima legis. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Janusza Trzcíńskiego*, red. J. Góral, R. Hauser, J. Repel, M. Zirk-Sadowski, Warszawa 2007, s. 494; R. Więckowski, *Zmiany art. 47 Kodeksu postępowania cywilnego w składzie sądu w okresie od 1 lipca 1996 r. do 28 lipca 2007 r.*, [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego Szczecin–Niechorze 28–30 września 2007 r.*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009, s. 311 i n.; P.T. Kartasiński, *Marginalizacja instytucji ławnika w postępowaniach przed sądem opiekuńczym. Uwagi na temat nowelizacji art. 509 Kodeksu postępowania cywilnego*, „Rodzina i Prawo” 2016, nr 36, s. 34 i n. Tendencja ta dotyczy także udziału ławników w postępowaniu karnym i w znacznie większym stopniu dotyczy polskiego postępowania karnego niż niemieckiego, zob. M. Małolepszy, M. Głuchowski, *Participation of lay judges in criminal proceedings in Poland and Germany*, „IusNovum” 2018, nr 2, s. 86 i n.

⁵ Chodzi o obywateli polskich, zob. np. M. Brzozowski, *Rola i status ławnika na tle ostatnich zmian w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 20, s. 1114.

⁶ Jak podkreślił TK w uzasadnieniu wyroku z 29 listopada 2005 r. (P 16/04, Dz. U. z 2005 r., Nr 241, poz. 2037, s. 15899, OTK Seria A 2005 nr 10, poz. 119) „udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości oznacza partycypację czynnika społecznego w rozstrzyganiu sporów poprzez stosowanie norm prawnych do konkretnych przypadków (sytuacji)”. Oznacza to, że muszą oni uczestniczyć w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości na etapie orzekania; *ibidem*, s. 1114. Warto zauważyć, że niekiedy zasadę udziału czynnika społecznego postrzega się jednak szerzej jako zasadę udziału ogólnie w danym rodzaju postępowania, a nie tylko w orzekaniu, zob. np. B. Janusz-Pohl, [w:] *Zasady Procesu Karnego*, t. III, cz. 2, *System Prawa Karnego Procesowego*, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 1433; I. Urbaniak-Mastalerz, A. Niegierewicz, *Udział czynnika społecznego w procesie*

Jednocześnie regulacja ta wyłącza także obowiązywanie zasady kolegialności składu orzekającego w postępowaniu cywilnym przed sądem pierwszej i drugiej instancji⁷. Zastosowanie art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy antycovidowej wpływa bowiem ogólnie na ograniczenie składu sądu rozpoznającego sprawy cywilne. Dotyczy to nie tylko składu trzech sędziów rozpoznających sprawy w pierwszej i drugiej instancji, ale także składów mieszanych (składających się z sędziego i dwóch ławników⁸), występujących w postępowaniach przed sądami pierwszej instancji. Ze względu na obszerność tej tematyki dalsze rozważania poświęcone zostaną wyłącznie wpływowi omawianej regulacji na zasadę udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Celem tego artykułu będzie ocena zasadności wyłączenia ławników ze składu sądu w postępowaniu cywilnym w świetle *ratio legis* wprowadzenia tego unormowania oraz określenie możliwych konsekwencji takiego rozwiązania na przyszłość.

1. Zasada udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w polskiej tradycji prawnej

Zasada udziału czynnika społecznego w orzekaniu ma długą historię w polskim porządku prawnym⁹. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości do zasady tej

karnym na tle orzecznictwa sądowego, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 21, s. 83 i n.; M. Kaczmarczyk, *Czynnik społeczny w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2020, s. 118 i n. Takie ujęcie jest możliwe także na gruncie postępowania cywilnego, jednakże ze względu na zakres niniejszego opracowania zasada ta będzie rozważona jedynie w odniesieniu do kwestii orzekania.

⁷ Dodatkowo zgodnie z art. 6 ust. 2 ustawy nowelizującej sprawy, które przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy sąd rozpoznawał w składzie innym niż jednego sędziego, w dalszym ciągu prowadzone są przez tego sędziego, któremu sprawa została przydzielona jako referentowi, do zakończenia sprawy w danej instancji. Biorąc pod uwagę ten przepis intertemporalny, uznać należy, że nowa regulacja art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy antycovidowej dotyka obowiązywania aż trzech zasad: zasady kolegialności, zasady udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości i zasady niezmienności składu orzekającego.

⁸ Na temat tego, kto może zostać ławnikiem i w jaki sposób, zob. szerzej K. Eichstaedt, *Status prawny ławnika sądowego. Wybór ławników oraz samorząd ławniczy*, [w:] *Metodyka pracy ławnika*, red. A. Rycak, Warszawa 2011, s. 11 i n.; J. Ruszewski, *Ramy prawne wyboru i funkcjonowania ławników w Polsce*, [w:] *Ławnicy – społeczni sędziowie w teorii i praktyce*, red. J. Ruszewski, Suwałki 2011, s. 16 i n.; M. Wenclik, *Ewolucja instytucji ławnika w Polsce*, [w:] *Ławnicy – społeczni sędziowie w teorii i praktyce*, red. J. Ruszewski, Suwałki 2011, s. 70; M. Orecki, *Instytucja ławnika sądowego w postępowaniu cywilnym. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 7-8, s. 165 i n.

⁹ Co do wcześniejszych starożytnych, średniowiecznych i nowożytnych korzeni tej instytucji zob. np. J. Turek, *Ławnik – sędzia – przysięgły*, „Monitor Prawniczy” 2009, nr 24, s. 1322-1323; J. Ruszewski, *op. cit.*, s. 14-15; M. Wenclik, *op. cit.*, s. 65-66; M. Kaczmarczyk, *op. cit.*, s. 15 i n. Szerzej na temat polskich regulacji zob. np. M. Nawrocki, *Skład sądu w sprawach z zakresu prawa pracy po nowelizacji art. 47 KPC*, „Monitor Prawa Pracy” 2009, nr 2, s. 72 i n.; M. Kaczmarczyk, *op. cit.*, s. 31 i n.; R. Jastrzębski, *Udział obywateli w wymiarze sprawiedliwości II Rzeczypospolitej*, [w:] *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, red. R. Piotrowski, Warszawa 2021, s. 25 i n.

odnosił się przepis art. 83 Konstytucji marcowej¹⁰, przewidujący powołanie sądów przysięgłych do rozpoznawania niektórych spraw karnych¹¹. Z kolei w Konstytucji kwietniowej¹² i Małej konstytucji z 1947 r.¹³ brak było przepisów regulujących tę kwestię, co korespondowało z założeniami dotyczącymi zawodowego składu orzekającego wyrażonymi w r.p.u.s.p.¹⁴ Skład ławniczy (jednego sędziego i dwóch ławników po jednym z grupy pracodawców i pracowników) orzekał w sądach szczególnych – sądach pracy¹⁵. Sądy te zniesiono na mocy dekretu z dnia 26 października 1950 r. o przekazaniu sądom powszechnym spraw w zakresie sądownictwa pracy¹⁶. Jednocześnie w 1950 r. na mocy ustawy z 20 lipca 1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych¹⁷ wprowadzono ławników do orzekania zarówno w postępowaniu cywilnym, jak i karnym, ustanawiając kolegiałność jako naczelną zasadę¹⁸. Następnie zasadę tę podniesiono do rangi konstytucyjnej, statuując w art. 49 Konstytucji PRL¹⁹ zasadę, zgodnie z którą rozpoznawanie i rozstrzygnięcie spraw w sądach odbywać się miało z udziałem ławników ludowych, z wyjątkiem przypadków określonych w ustawie²⁰. Przy rozstrzygnięciu ławnicy ludowi, wybierani przez rady narodowe, mieli równe prawa z sędziami. Następnie w sprawach cywilnych na mocy nowelizacji z 28 marca 1958 r.²¹ doszło do ograniczenia składów ławniczych w postępowaniach przed sądami powiatowymi. Ograniczenie to

¹⁰ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 44, poz. 267.

¹¹ Regulacja ta budziła wiele kontrowersji i w praktyce nigdy nie weszła w życie; zob. J. May, *Skład sądu w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Studia z prawa publicznego*, red. K. Lubiński, Toruń 2001, s. 103.

¹² Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz. U. Nr 30, poz. 227.

¹³ Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 18, poz. 71. W ustawie tej kwestii wymiaru sprawiedliwości poświęcono zresztą jedynie trzy artykuły (art. 14–16).

¹⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 6.02.1928 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz. U. R. P. Nr 12, poz. 93.

¹⁵ Art. 14 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 października 1934 r. – Prawo o sądach pracy, Dz. U. Nr 95, poz. 854. Szerzej na temat organizacji tych sądów zob. S. Gołąb, *Organizacja sądów powszechnych*, Kraków 1938, s. 39 i n.

¹⁶ Dz. U. Nr 49, poz. 446.

¹⁷ Dz. U. Nr 38, poz. 347.

¹⁸ Zob. szerzej M. Waligórski, *Organizacja wymiaru sprawiedliwości*, Kraków 1952, s. 110; E. Wengerek, *Zasada kolegiałności w postępowaniu cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1959, nr 3, s. 489; S. Włodyka, *Ustrój organów ochrony prawnej*, Warszawa 1975, s. 115. Ławnicy orzekają również w Izbach Morskich – zob. art. 7, 12 i 14 ustawy z dnia 1 grudnia 1961 r. o izbach morskich (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 159 ze zm.).

¹⁹ Ustawa z dnia 22 lipca 1952 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 33, poz. 232.

²⁰ Metoda ta opierała się na rozwiązaniach radzieckich, w których w pierwszej instancji zawsze orzekały składy ławnicze, a w drugiej instancji orzekały składy zawodowe trzech sędziów, zob. M. Waligórski, *op. cit.*, s. 93.

²¹ Ustawa z dnia 28 marca 1958 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych, Dz. U. Nr 18, poz. 75.

więzało się przede wszystkim z uznaniem, że w pewnych kategoriach spraw osoby orzekające muszą wykazać się zasobem wiedzy specjalnej, której ławnicy nie posiadali²². W efekcie dalsze utrzymywanie przepisów o kolegiальnym składzie byłoby jedynie formalnością, dlatego ustawodawca zrezygnował w tych kategoriach spraw z mieszanych zespołów orzekających i wprowadził zasadę jednoosobowego składu orzekającego.

Kolejne zmiany zostały wprowadzone na mocy ustawy z dnia 2 grudnia 1960 r. o ławnikach ludowych w sądach powszechnych²³, która w art. 1 wprowadziła jako zasadę udział ławników w orzekaniu w sądach powiatowych i wojewódzkich w sprawach karnych i cywilnych rozpoznawanych w pierwszej instancji na rozprawie, o ile ustawa nie stanowiła inaczej, oraz uchwalonego w 1964 r. k.p.c. i uchwalonego w 1969 r. k.p.k. Zasadnicze odejście od ustanowionej wówczas w art. 47 k.p.c. zasady udziału czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości w postępowaniu cywilnym nastąpiło na mocy ustawy z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych²⁴. Doszło wówczas do zastąpienia zasady orzekania w pierwszej instancji przez skład mieszany jednego sędziego i dwóch ławników zasadą jednoosobowego orzekania przez sędziego w większości rozpatrywanych spraw²⁵ (art. 47 § 3 k.p.c. w ówczesnym brzmieniu)²⁶. Jedynie stosownie do art. 47 § 1 znowelizowanego k.p.c. sprawy z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych oraz sprawy ze stosunków rodzinnych, z wyjątkiem spraw o alimenty, w pierwszej instancji sąd rozpoznawał w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników. Kolejne zawężenie spraw rozpoznawanych w pierwszej instancji w składzie ławniczym nastąpiło na mocy ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych²⁷. Po tej nowelizacji w pierwszej instancji sąd

²² S. Włodyka, *op. cit.*, s. 116.

²³ Dz. U. Nr 54, poz. 309 ze zm.

²⁴ Dz. U. Nr 43, poz. 189. Ustawa weszła w życie w dniu 1 lipca 1996 r.

²⁵ Szerzej na temat tej nowelizacji zanim została ona jeszcze przyjęta i jej wpływu na zachwianie proporcji pomiędzy zasadą a wyjątkami od niej zob. K. Defecińska, *Skład sądu w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym*, „Przegląd Sądowy” 1993, nr 6, s. 56 i n.

²⁶ Warto jednak podkreślić, że również przed wejściem w życie tej ustawy zasada kolegiальności nie była w pełni realizowana. Obowiązujący wówczas art. XII przepisów wprowadzających ustawę – Kodeks postępowania cywilnego z dnia 17 października 1964 r. (Dz. U. Nr 43, poz. 297) upoważniał prezesa sądu powiatowego do wydawania zarządzeń o rozpoznawaniu spraw w składzie jednoosobowym. Możliwość ta nie dotyczyła jedynie spraw ze stosunków rodzinnych i ze stosunku pracy. Zob. J. May, *op. cit.*, s. 105–106.

²⁷ Dz. U. Nr 169, poz. 1413. Ustawa weszła w życie w dniu 7 października 2005 r.

w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników rozpoznawał już tylko sprawy z zakresu prawa pracy oraz sprawy ze stosunków rodzinnych, z wyjątkiem spraw o alimenty. Tym samym do wyłączenia spod działania zasady udziału czynnika społecznego w orzekaniu wyłączono zupełnie sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych.

Następnie na mocy ustawy z dnia 15 marca 2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz o zmianie niektórych innych ustaw²⁸ doszło do dalszego ograniczenia rodzaju spraw, do których rozstrzygania władny byłby skład ławniczy²⁹. W konsekwencji od dnia 28 lipca 2007 r. sprawy o unieważnienie małżeństwa oraz ustalenie istnienia bądź nieistnienia małżeństwa, jak również sprawy o ustalenie i zaprzeczenie pochodzenia dziecka rozpoznawane są jednoosobowo. Także w sprawach pracowniczych doszło do zróżnicowania składu orzekającego w pierwszej instancji. Co istotne, na mocy tej nowelizacji dano wyraz zasadzie jednoosobowego rozpoznawania spraw cywilnych w pierwszej instancji, natomiast rozpoznawanie spraw w składzie kolegiальnym o mieszanym charakterze zyskało charakter subsydiarny³⁰. Przepis ten obowiązuje w tym samym brzmieniu do dziś. Dokonując ograniczenia roli ławników, ustawodawca wskazywał wówczas, że wpisuje się to w obecny już od dawna trend i ma służyć zagwarantowaniu praworządności oraz poczuciu bezpieczeństwa obywateli i ochronie ich praw³¹. Jednocześnie prawodawca wskazywał, że chodzi także o ograniczenie wysokich nakładów (ponad 200 mln zł rocznie) związanych z udziałem czynnika społecznego w orzekaniu na rzecz profesjonalnych składów orzekających gwarantujących realizację zasady kolegiальności. Przytoczona przez ustawodawcę argumentacja na rzecz ograniczenia zasady udziału ławników w postępowaniu cywilnym, a tym samym zasady kolegiальności, zdaje się nie odzwierciedlać jednak rzeczywistych motywów tej decyzji. Raczej należy zgodzić się z diagnozą

²⁸ Dz. U. Nr 112, poz. 766.

²⁹ Szczegółowy opis procesu legislacyjnego dotyczący tej nowelizacji, a także pojawiających się wówczas wątpliwości dotyczących prawidłowości tej regulacji prezentują A. Szymt, *op. cit.*, s. 492-494; M. Laskowska, *Organizacja i zasady wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *System organów ochrony prawnej w Polsce. Podstawowe instytucje*, red. M. Kruk, Warszawa 2008, s. 64; M. Nawrocki, *op. cit.*, s. 73 i n. Tendencja do ograniczania spraw, w których obywatele biorą udział w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości widoczna jest nie tylko w prawie polskim, ale także w prawodawstwie państw zachodnich, zob. J. May, *op. cit.*, s. 108-111.

³⁰ W konsekwencji w doktrynie rozważano, czy w sprawach, w których orzeka skład ławniczy zasadą jest jednoosobowe rozpoznawanie sporów, czy też rozpoznawanie ich w składzie kolegiальnym mieszanym. B. Bury w odniesieniu do spraw pracowniczych podkreślała, że zasadą jest jednoosobowe rozpoznawanie tej kategorii spraw. Jednakże z praktyki sądowej wynikało, że w sprawach z zakresu prawa pracy funkcjonują dwie równorzędne zasady odnoszące się do składu sądu, *Wątpliwości sądu wokół składu sądu pracy w sprawach o roszczenia związane z nawiązaniem i ustaniem stosunku pracy*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2016, nr 2, s. 12.

³¹ Uzasadnienie projektu ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Druk sejmowy V kadencji, Nr 639, s. 1.

postawioną przez Andrzeja Olasia, iż zdecydował o tym fakt, że nigdy nie podjęto rzeczywistych prób szerszego wdrożenia zasady kolegialności w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, wprowadzając co rusz to nowe przepisy przejściowe, pozwalające na odstąpienie od realizacji omawianych zasad³². Ustalając precyzyjnie, w jakich sprawach z zakresu prawa pracy zasadne będzie rozpoznawanie spraw z udziałem ławników, ustawodawca podkreślił, że „w tych bowiem sprawach ocena danego przypadku z punktu widzenia doświadczenia życiowego czy sprawiedliwości społecznej może okazać się przydatna”³³. W końcu zauważyć należy, że na mocy ustawy z dnia 25 czerwca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego³⁴ ograniczono udział ławników w orzekaniu w postępowaniu nieprocesowym, wyłączając ich od rozpoznawania spraw o pozbawienie lub ograniczenie władzy rodzicielskiej (zob. art. 509 k.p.c.³⁵).

2. Aktualne podstawy prawne obowiązywania zasady udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu cywilnym

Aktualnie zasada udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości również jest zasadą konstytucyjną³⁶. Podstawę prawną jej obowiązywania stanowi art. 182 Konstytucji RP³⁷, w myśl którego udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa. Poza tym zasadę tę można wyinterpretować z innych zasad naczelnych ustawy zasadniczej, takich jak: zasada demokratycznego państwa prawnego, zasada trójpodziału władzy, zasada zwierzchnictwa narodu czy zasada społeczeństwa obywatelskiego³⁸. Przepis art. 182 Konstytucji RP, jak

³² A. Olaś, *Kolegialność a jednoosobowość – skład sądu I instancji w procesie cywilnym: doświadczenia i perspektywy*, „Polski Proces Cywilny” 2020, nr 3, s. 521. Jednocześnie, co podkreśla K. Knoppek, sędziowie rzadko korzystali z możliwości odstąpienia od zasady udziału czynnika społecznego w orzekaniu, co powodowało, że aż do 1996 r. zasadą było rozpoznawanie spraw cywilnych w składach mieszanych w sądach pierwszej instancji; *idem*, *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu cywilnym*, „Ius Novum” 2014, numer specjalny, s. 25.

³³ Uzasadnienie projektu ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Druk sejmowy V kadencji, Nr 639, s. 4.

³⁴ Dz. U. poz. 1062. Ustawa weszła w życie 29 sierpnia 2015 r.

³⁵ Na temat stałego ograniczania zasady udziału ławników w orzekaniu w sprawach rodzinnych w postępowaniu nieprocesowym od czasu wejścia w życie k.p.c. do aktualnej regulacji zob. szerzej G. Jędrejek, *Skład sądu w sprawie o zmianę zawartego w wyroku rozwodowym orzeczenia o władzy rodzicielskiej (art. 509 k.p.c.)*, „Studia Prawnicze KUL” 2009, nr 4, s. 86; P.T. Kartasiński, *op. cit.*, s. 34-38.

³⁶ Zob. np. P. Wiliński, P. Karlik, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz do art. 87-243*, t. II, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s.1073.

³⁷ Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm., zwana dalej: Konstytucją RP.

³⁸ Zob. M. Kaczmarczyk, *op. cit.*, s. 97.

przyjmuje się w literaturze, nie daje podstaw do uznania tego udziału powszechnym i preferowanym, co jest szczególnie widoczne przy porównaniu tego przepisu z normami poprzednio obowiązującymi³⁹. Jego istotą jest jednak to, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości nie może zostać całkowicie wyłączony⁴⁰. Dlatego przyjmuje się, że wymóg udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jest obowiązkiem⁴¹, ma charakter bezwzględny⁴², choć jego forma nie została ograniczona wyłącznie do udziału ławników w składach orzekających⁴³. Jednocześnie udział ten może być ograniczony wyłącznie do określonej kategorii spraw, a zakres tego ograniczenia powinien wynikać z przepisów ustawowych⁴⁴. Treść art. 182 Konstytucji RP wyłącza jednak możliwość takiej regulacji, by w sprawach danej kategorii wymiar sprawiedliwości należał wyłącznie do czynnika społecznego⁴⁵. Ustawą, która to określa, jest ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych⁴⁶. W myśl art. 4 § 1 u.s.p. w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości obywatele biorą udział przez uczestnictwo

³⁹ L. Garlicki, *Komentarz do art. 182*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. IV, Warszawa 2005, s. 2. Pogląd ten popierają także m.in. E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, *Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości z perspektywy konstytucyjnej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 21, s. 70; A. Olaś, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. IV, cz. 1, vol. 1, *Postępowanie nieprocesowe*, red. T. Ereciński, K. Lubiński, Warszawa 2021, s. 535-536.

⁴⁰ A. Szmyt, *op. cit.*, s. 495; K. Eichstaedt, *Udział czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce w ujęciu historycznym i prawnoporównawczym*, [w:] *Metodyka pracy ławnika*, red. A. Rycak, Warszawa 2011, s. 4; B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 910; K. Knoppek, *op. cit.*, s. 26; C. Kulesza, *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w perspektywie historyczno-prawnoporównawczej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 21, s. 61; M. Walasik, *Konstytucyjna koncepcja sądowego wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Honeste Procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, J. May, M. Mrówczyński, Warszawa 2018, s. 847; B. Niezależniński, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019, s. 547. M. Zubik rozważa nawet, czy przepis ten nie mógłby stanowić podstawy do powierzenia obywatelom samodzielnego rozstrzygnięcia niektórych kategorii spraw, np. spraw drobnych, *Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w świetle Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 3, s. 6 i n. Z kolei P. Wiśniński i P. Karlik wskazują, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości może być zarówno minimalny, jak i rozbudowany i nadmiernie wyeksponowany wobec ogólności regulacji art. 182 Konstytucji RP, *op. cit.*, s. 1073.

⁴¹ Tak N. Woszczyk, *Konstytucyjne granice udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, red. R. Piotrowski, Warszawa 2021, s. 91-92.

⁴² Tak E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, *op. cit.*, s. 71.

⁴³ Możliwe jest także zorganizowanie takiego udziału poprzez wprowadzenie sądów (ław) przysięgłych – zamiast wielu {A: niejasne}; zob. A. Olaś, [w:] *System...*, s. 534.

⁴⁴ Ze względu na ogólny charakter art. 182 Konstytucji RP niektórzy autorzy podają w wątpliwość w ogóle obowiązywanie zasady udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, zob. np. A. Szmyt, *op. cit.*, s. 494.

⁴⁵ Wyrok TK z dnia 29 listopada 2005 r., P 16/04, OTK Seria A 2005 nr 10, poz. 119; M. Walasik, *op. cit.*, s. 847.

⁴⁶ T.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 2072 ze zm., zwana dalej: u.s.p.

ławników w rozpoznawaniu spraw przed sądami w pierwszej instancji, chyba że ustawy stanowią inaczej. Przy rozstrzyganiu spraw ławnicy mają równe prawa z sędziami i asesorami sądowymi (art. 4 § 2 u.s.p.). Z przepisu tego wynika po pierwsze, że zasada ta nie ma charakteru bezwzględnego, tj. udział ławników nie jest realizowany w każdego rodzaju sprawie, a po drugie, że należy poszukiwać przepisów szczególnych w ramach poszczególnych gałęzi prawa, które by dookreślały, w jakich sprawach udział ławników jest lub nie jest konieczny. W postępowaniu cywilnym udział ławników, jak wspomniano, reguluje przede wszystkim art. 47 § 2 k.p.c.⁴⁷, zgodnie z którym w pierwszej instancji sąd w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników rozpoznaje sprawy z zakresu prawa pracy o ustalenie istnienia, nawiązanie lub wygaśnięcie stosunku pracy, o uznanie bezskuteczności wypowiedzenia stosunku pracy, o przywrócenie do pracy i przywrócenie poprzednich warunków pracy lub płacy oraz łącznie z nimi dochodzone roszczenia i o odszkodowanie w przypadku nieuzasadnionego lub naruszającego przepisy wypowiedzenia oraz rozwiązania stosunku pracy, naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu i o roszczenia z tym związane, odszkodowanie lub zadośćuczynienie w wyniku stosowania mobbingu⁴⁸ oraz sprawy ze stosunków rodzinnych o rozwód, separację, ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa i rozwiązanie przysposobienia. Ponadto w myśl art. 509 k.p.c. także sprawy o przysposobienie rozpoznawane w postępowaniu nieprocesowym w I instancji sąd rozstrzyga w składzie jednego sędziego i dwóch ławników⁴⁹.

⁴⁷ W obecnym brzmieniu obowiązuje on od chwili wejścia w życie ustawy z dnia 15 marca 2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 112, poz. 766), tj. od dnia 28 lipca 2007 r.

⁴⁸ Zgodnie z uchwałą SN z dnia 4 lutego 2009 r. (II PZP 14/08, OSNP 2009 nr 17-18, poz. 218, s. 706) „w przypadku gdy wśród roszczeń z zakresu prawa pracy dochodzonych w jednym postępowaniu (art. 191 i 193 § 1 KPC) znajduje się roszczenie, do rozpoznania którego w pierwszej instancji właściwy jest sąd w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników (art. 47 § 2 pkt 1 lit. a KPC), sąd w takim samym składzie właściwy jest także do rozpoznania pozostałych roszczeń”. Zob. także uchwałę SN z dnia 20 marca 2009 r., I PZP 8/08, OSNP 2009 nr 17-18, poz. 219, s. 709. Co do wątpliwości interpretacyjnych związanych z katalogiem spraw pracowniczych rozpoznawanych w składzie ławniczym zob. B. Bury, *op. cit.*, s. 12 i n.

⁴⁹ Co do możliwej interpretacji tego przepisu, zob. A. Olaś, [w:] *System...*, s. 638. Poza tym skład ławniczy występuje w postępowaniu cywilnym tylko w zakresie rozpoznawania skargi nadzwyczajnej (zob. art. 94 § 1 i 2 u.s.n.), w którym orzekają ławnicy Sądu Najwyższego (zob. art. 59 i n. u.s.n.). W tym ostatnim przypadku nie doszło jednak na mocy ustawy nowelizującej do jakichkolwiek zmian w zakresie składu sądu, dlatego dalsze rozważania będą dotyczyły wyłącznie regulacji art. 47 § 2 i art. 509 k.p.c. Na marginesie zauważyć jedynie należy, że samo wyłączenie możliwości orzekania w składzie ławniczym przed sądem pierwszej i drugiej instancji oraz pozostawienie składów ławniczych w postępowaniu przed Sądem Najwyższym również może budzić uzasadnione zastrzeżenia.

3. Zalety regulacji art. 47 § 2 i art. 509 k.p.c. oraz obowiązywania zasady udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości

Jak wskazano, tylko wybrane kategorie spraw i to tylko z zakresu prawa rodzinnego i prawa pracy są rozpoznawane w pierwszej instancji w składzie ławniczym⁵⁰. Podłoże takiej decyzji ustawodawczej z pewnością jest wielopłaszczyznowe. Przede wszystkim zgodzić się należy ze stanowiskiem, że zakres udziału ławników musi być ograniczony chociażby ze względów praktycznych (przede wszystkim finansowych). Dobór spraw, w których jednak wymagany jest udział ławników, w świetle powyższych regulacji zasługuje na aprobatę i z całą pewnością jest nieprzypadkowy. Są to unormowania, które uwzględniają fundamentalną rolę, jaką w zakresie spraw rodzinnych spełnia konstytucyjna zasada ochrony małżeństwa, rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa (art. 18 Konstytucji RP) i dzieci (art. 72 Konstytucji RP). Poza tym sprawy rodzinne oraz sprawy między rodzicami a dziećmi muszą w sposób szczególny uwzględniać zasadę dobra dziecka i respektowania jego słusznego interesu w tym postępowaniu. W tym zakresie rola ławnika może być znacząca, oczywiście o ile swoją funkcję spełnia on w sposób prawidłowy⁵¹. Poza tym zarówno w sprawach rodzinnych, jak i pracowniczych udział ławników zapewnia lepsze zrozumienie sprawy przez strony. Jak bowiem wskazuje się w doktrynie, udział ławników w rozpoznaniu sprawy ma pozytywny wpływ na prowadzenie rozprawy w sposób zgodny z przepisami oraz zrozumiały dla osób nieposiadających kwalifikacji prawniczych⁵². Ten argument jest szczególnie cenny w odniesieniu do spraw z zakresu prawa pracy, w których często zachodzi nierówność stron postępowania, a rolą przepisów jest dążenie do wyrównania tej dysproporcji w zakresie możliwości korzystania ze środków obrony. Poza tym ławnicy zapewniają odmienne, nieprawnicze spojrzenie na stan faktyczny⁵³ i wnoszą znajomość realiów życia społecznego, gospodarczego i rodzinnego⁵⁴, co jest szczególnie istotne w tych kategoriach spraw, w przeciwieństwie do innych spraw, np. z zakresu prawa rzeczowego czy spadkowego⁵⁵. Innymi słowy ławnicy reprezentują w sądach różnorodne grupy społeczne, co ma zabezpieczać organy wymiaru sprawiedliwości przed izo-

⁵⁰ Stan ten jest akceptowany co do zasady w doktrynie, zob. np. A. Olaś, *Kolegialność...*, s. 524.

⁵¹ Jego roli w tych sprawach nie można jednak sprowadzać do bycia adwokatem dziecka.

⁵² J. Turek, *op. cit.*, s. 1331.

⁵³ P. Pawlak, D. Sidor, *Celowość utrzymania odrębności w postępowaniach z zakresu prawa pracy*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 1, s. 33.

⁵⁴ Zob. K. Markiewicz, *Właściwość sądu, skład sądu i wyłączenie sędziego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 2015, nr 2, s. 296.

⁵⁵ J. Turek, *op. cit.*, s. 1331. W okresie międzywojennym E. Waśkowski wskazywał natomiast, że do spraw prostych, które nie wymagają kolegialnego orzekania, należy zaliczyć sprawy posesoryjne i sprawy oparte na aktach notarialnych. W tych sprawach preferował on jednak składy jednoosobowe; *Podręcznik procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 109.

lacją i wyobcowaniem ze społeczeństwa. Jednocześnie regulacja art. 47 §2 i art. 509 k.p.k. w dostatecznym stopniu realizują przewidziany w art. 182 Konstytucji RP udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości⁵⁶.

W ramach zadań powierzonych ławnikom przy orzekaniu w postępowaniu cywilnym ławnicy mogą zabierać głos w czasie narady, w tym prezentować swoje stanowisko w dyskusji, głosować nad orzeczeniem i zasadniczymi powodami rozstrzygnięcia albo uzasadnieniem, jeśli ma zostać wygłoszone (art. 324 § 1 k.p.c.). Ławnicy podpisują sentencję orzeczenia (art. 324 § 3 k.p.c.). Poza tym ławnik może także zgłosić zdanie odrębne (art. 324 § 2 zd. 4 k.p.c.). W takiej sytuacji, podobnie jak w przypadku, gdy zdanie odrębne zgłosi sędzia, cały skład sądu powinien podpisać także uzasadnienie orzeczenia (art. 330 § 2 k.p.c.). Wyjątkowo, wówczas gdy po wydaniu wyroku doszło do śmierci przewodniczącego, a nie sporządzono uzasadnienia, ławnicy powinni sporządzić uzasadnienie i je podpisać⁵⁷.

Stanisław Włodyka wskazywał, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jest gwarancją:

- 1) że ustanawiane przez społeczeństwo prawo będzie realizowane w sposób odpowiadający jego założonej funkcji;
 - 2) należytej ochrony praw i interesów obywateli i ich organizacji w postępowaniu przed organami rozstrzygającymi;
 - 3) zapobiegania rutynizacji czynności rozstrzygania i wyobcowania się ze społeczeństwa osób pełniących te czynności zawodowo;
 - 4) ugruntowania praworządności w społeczeństwie przez uczynienie społeczeństwa współodpowiedzialnym za przestrzeganie prawa, upowszechnianie znajomości prawa i gruntowanie przekonania o potrzebie przestrzegania prawa⁵⁸.
- Podobne zalety wymienia Jan Waszczyński, podkreślając, że:
- 1) ławnicy reprezentują poczucie sprawiedliwości i opinię publiczną, w szczególności tego środowiska, z którym na co dzień się stykają;
 - 2) wyjaśniają w swym środowisku politykę orzekania sądów, przyczyniając się w ten sposób do kształtowania poglądów prawnych obywateli;
 - 3) przeciwstawiają się rutynie sędziowskiej i wnoszą do orzekania własne doświadczenie życiowe i wiedzę w zakresie wykonywanych przez siebie zawodów;
 - 4) udział ławników skłania wszystkich uczestników procesu sądowego do większej staranności w wykonywaniu swych czynności, do liczenia się w doborze używanych argumentów z opinią publiczną, której ławnicy są reprezentantami;

⁵⁶ Tak również J. Kielin, *Konstytucyjna zasada udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Transformacje systemów wymiaru sprawiedliwości. Tom I. Pozycja ustrojowa władzy sądowniczej i uwarunkowania transformacji*, red. J. Jaskiernia, Toruń 2011, s. 603.

⁵⁷ Zob. postanowienie SN z dnia 8 czerwca 1965 r., I CR 58/65, OSNCP 1966 Nr 5, poz. 76, s. 26 z głosem S. Włodyki, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1968, nr 9, poz. 196.

⁵⁸ S. Włodyka, *op. cit.*, s. 83.

5) obecność ławników zwiększa niezawisłość sądzącego składu⁵⁹.

Niewątpliwie udział ławników w orzekaniu stanowi motywację dla sędziów do dokładnego przygotowania i rozpatrzenia spraw. Poza tym w doktrynie wskazuje się, że udział w orzekaniu czynnika społecznego osłabia skłonności sędziów do dbałości o własną karierę zawodową i w związku z tym wydawanie rozstrzygnięć niewzbudzających większych kontrowersji w środowisku lub w opinii publicznej⁶⁰. Ponadto udział ławników w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jest szczególnie pożądanym w sprawach skomplikowanych oraz w warunkach postępującej specjalizacji prawa⁶¹. Co więcej, gwarantuje także prezentację poglądów i opinii społecznych w postępowaniu sądowym⁶². Podsumowując, za Janem Turkiem można przyjąć, że działalność ławników w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości pełni trzy funkcje:

- 1) funkcję sędziego społecznego, współdecydującego na równych prawach z sędzią w rozstrzyganiu spraw obywateli;
- 2) funkcję czynnika kontroli społecznej nad aparatem sędziów, zmuszając ich do lepszego przygotowania się do rozpoznania sprawy oraz do właściwego, publicznego jej rozpoznania na rozprawie, a także do wnikliwego prowadzenia postępowania;
- 3) funkcję łącznika między sądem a społeczeństwem, gdyż ławnicy kształtują oblicze wymiaru sprawiedliwości w odbiorze społeczeństwa, a jednocześnie wpływają na opinię społeczną; popularyzują także prawo i działalność wymiaru sprawiedliwości w odbiorze społecznym, tym samym podnoszą świadomość prawną i kulturę prawną; w końcu są przedstawicielami społeczeństwa w sądzie i „ambasadorami” sądów w społeczeństwie⁶³.

Dodatkowo wydaje się, że zasada ta spełnia szczególną rolę w okresie, w którym rządzący operują takimi pojęciami, jak „kasta sędziowska” czy „mafia sędziowska”. Udział ławników w orzekaniu zapobiega bowiem w sposób rzeczywisty przekształcaniu się państwa w państwo rządzone – i to w sposób arbitralny – przez sędziów⁶⁴. Dlatego udział czynnika społecznego w orzekaniu jest jednym z elementów zasady demokratycznego państwa prawa⁶⁵, gdyż sama kolegialność organu procesowego jest charakterystyczna dla rozwiązań demokratycznych⁶⁶.

⁵⁹ J. Waszczyński, *Ustrój organów ochrony prawnej w zarysie*, Łódź 1971, s. 80-81. Zob. także M. Kaczmarczyk, *op. cit.*, s. 231 i n. Co do problemów z udziałem ławników w orzekaniu zob. J. Kiełin, *op. cit.*, s. 604-605.

⁶⁰ G. Artymiak, [w:] *Zasady Procesu Karnego*, t. III, cz. 2, *System Prawa Karnego Procesowego*, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 1367.

⁶¹ M. Orecki, *op. cit.*, s. 161 i n.

⁶² *Ibidem*, s. 169.

⁶³ J. Turek, *op. cit.*, s. 1325-1326.

⁶⁴ B. Banaszak, *op. cit.*, s. 909.

⁶⁵ B. Janusz-Pohl, *op. cit.*, s. 1429.

⁶⁶ G. Artymiak, *op. cit.*, s. 1367.

4. Zasada udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości a art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy antycovidowej

Wprowadzenie na mocy art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy antycovidowej zasady jednoosobowego rozstrzygnięcia spraw cywilnych spowodowało wątpliwości co do tego, czy przepis ten jest zgodny z art. 2, 31 ust. 3, art. 45 i art. 182 Konstytucji RP⁶⁷. Zresztą już na etapie projektowania tej nowelizacji często zwracano na to uwagę, wskazując m.in., że nie wyjaśniono przyczyn wyłączenia przepisów przewidujących orzekanie w składzie kolegiąlnym nie tylko w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii, ale także w okresie roku od odwołania każdego z nich⁶⁸, w bardzo wielu sprawach wszyscy członkowie składu sądu, a nie tylko referent, są rzeczywiście zaangażowani w jej rozpatrzenie⁶⁹; istnieje możliwość przeprowadzenia posiedzeń z udziałem ławników w sposób zdalny⁷⁰; projektodawca nie powołał żadnych danych wskazujących na wpływ obecnej kompozycji składów orzekających na przyrost zakażeń wśród sędziów i pracowników wymiaru sprawiedliwości. Ponadto tak kategoryczne postawienie sprawy przez projektodawcę stanowi uproszczenie, albowiem zakłada ono, iż narada sędziów jest fikcją i stanowi pewien zbędny element, którego celem jest jedynie przedłużenie postępowania sądowego⁷¹. Kwestia ta nie jest bez znaczenia. Rozpoznanie sprawy w nieprawidłowym składzie, większym ilościowo lub jako-

⁶⁷ Zob. np. pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 13 lipca 2021 r. do Ministra Sprawiedliwości, dostępne pod adresem: https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/RPO_do_MS_lawnicy_13.07.2021.pdf [dostęp: 15.12.2021]; Memorandum Rzecznika Praw Obywatelskich, Naczelnej Rady Adwokackiej, Stowarzyszenia Sędziów Polskich „Iustitia”, Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Sędziów Sądów Administracyjnych, Stowarzyszenia Sędziów „Themis” oraz Stowarzyszenia Prokuratorów „Lex Super Omnia” w sprawie prawa obywatela do sądu z 7 lipca 2021 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/memorandum-prawo-obywatela-do-sadu> [dostęp: 15.12.2021].

⁶⁸ Zob. opinię Pierwszej Prezes Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2021 r., s. 5, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/5BD84BD0A87C5654C1258677002D9A8A/%24File/899-003.pdf> [dostęp: 15.12.2021]. Podobne stanowisko wyrażono w opinii Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 1 lutego 2021 r., s. 9, https://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-opinia-nra-do-druku-nr-89920210201-30527.pdf [dostęp: 15.11.2021], opinii Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 2 lutego 2021 r., s. 7, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/36589F1E30BC4898C125867D0046C3C9/%24File/899-006.pdf> [dostęp: 15.12.2021] oraz opinii Rzecznika Małych i Średnich Przedsiębiorców, s. 2-3, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/ADB40E7F5840D111C125869D004EF073/%24File/899-014.pdf> [dostęp: 15.12.2021].

⁶⁹ Opinia Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 1 lutego 2021 r., s. 14, https://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-opinia-nra-do-druku-nr-89920210201-30527.pdf [dostęp: 15.12.2021].

⁷⁰ Opinia Krajowej Rady Sądownictwa z dnia 11 marca 2021 r., s. 3-4, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/FB68902A872A38E6C125869A004A3142/%24File/899-013.pdf> [dostęp: 15.12.2021].

⁷¹ Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka z dnia 24 lutego 2021 r., s. 4, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2021/03/druk899_uwagi-HFPC_web.pdf [dostęp: 15.12.2021].

ściowo bądź mniejszym, wywołuje daleko idące konsekwencje prawne⁷². Zgodnie z art. 379 pkt 4 k.p.c., jeżeli skład sądu był sprzeczny z przepisami prawa, zachodzi nieważność postępowania. Nieważność taką sąd zobowiązany jest wziąć z urzędu w każdym stanie sprawy⁷³. Dlatego kwestia prawidłowego ukształtowania przepisów o składzie sądu pozostaje w ścisłym związku z prawem do sądu, rozumianym jako prawo do sądu „właściwego” w rozumieniu art. 45 Konstytucji RP⁷⁴. Poza tym już wcześniej, na tle obowiązującej regulacji art. 47 § 2 k.p.c., sformułowano pogląd, zgodnie z którym dalsze ograniczenie udziału ławników w postępowaniu cywilnym będzie naruszeniem przepisu art. 182 Konstytucji RP⁷⁵. Sam Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu wyroku z dnia 29 listopada 2005 r. wskazywał, iż „z treści art. 182 wynika, iż nie jest możliwe ani całkowite wyłączenie obywateli ze sprawowania tej funkcji (wymiaru sprawiedliwości), ani takie jej zawężenie, by udział ten przybrał zakres jedynie symboliczny”⁷⁶. Tym samym udział ławników powinien mieć realny wymiar⁷⁷. Co więcej, w doktrynie nie brak było postulatów *de lege ferenda* zmierzających do rozszerzenia udziału ławników w pewnych kategoriach spraw cywilnych (np. gospodarczych, w których mogliby oni wspomóc swoją wiedzą i doświadczeniem sędziów)⁷⁸. W związku z powyższym Sąd Rejonowy

⁷² Zob. orzeczenie SN z dnia 18 grudnia 1968 r., III CZP 119/68, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1970, nr 1, poz. 4 z glosą W. Berutowicza i omówieniami W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, „Państwo i Prawo” 1971, nr 2, s. 345, E. Wengerka i J. Sobkowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, „Nowe Prawo” 1971, nr 5; a także wyrok SN z dnia 21 listopada 2019 r., III PK 162/18, Biul. SN – IP 2020 nr 1-2; H. Dolecki, *Z problematyki składu sądu opiekuńczego*, „Nowe Prawo” 1975, nr 5, s. 692 i n.; B. Bury, *op. cit.*, s. 25; K. Knoppek, *op. cit.*, s. 30. We wcześniejszej literaturze kwestia ta nie była pojmowana jednolicie; zob. np. B. Dobrzański, M. Piekarski, *O udziale ławników w składzie orzekającym sądu opiekuńczego (dwugłos)*, „Nowe Prawo” 1966, nr 7-8, s. 944 i n.

⁷³ Stwierdzenie tej przyczyny obliuguje sąd z urzędu do wzięcia jej pod uwagę przy rozpoznaniu apelacji (art. 378 § 1 *in fine* k.p.c.), zażalenia (art. 397 § 3 w związku z art. 378 § 1 *in fine* k.p.c.) i skargi kasacyjnej (art. 398¹³ § 1 k.p.c.) i powinno skutkować uchynieniem zaskarżonego orzeczenia i przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania sądowi, który rozpoznal ją w nieprawidłowym składzie (art. 386 § 2 i art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.). Zamiast wielu zob. M. Skibińska, [w:] *Meritum. Postępowanie cywilne*, t. I, *Postępowanie rozpoznawcze i zabezpieczające*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021, s. 210.

⁷⁴ Tak słusznie W. Sanetra, *Sąd właściwy w rozumieniu Konstytucji RP*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 9, s. 11 i 22; J. Gudowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 341. Zob. także P. Rygiel, *Losowy przydział spraw cywilnych w sądzie drugiej instancji*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 2, s. 40; A. Ołaś, *Kolegialność...*, s. 500-501; M. Grześkowiak, *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości a prawo do sądu*, [w:] *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, red. R. Piotrowski, Warszawa 2021, s. 127 i n.

⁷⁵ Zob. M. Orecki, *op. cit.*, s. 171. Por. J. Turek, *op. cit.*, s. 1332

⁷⁶ P 16/04, Dz. U. z 2005 r., Nr 241, poz. 2037, s. 15899, OTK Seria A 2005 nr 10, poz. 119.

⁷⁷ Tak A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 195.

⁷⁸ Tak M. Orecki, *op. cit.*, s. 179. Z kolei w opinii samych sędziów w sprawach gospodarczych i niektórych sprawach cywilnych wymagających biegłej znajomości przepisów prawa materialnego ławnicy powinni być wyłączeni z orzekania; zob. M. Wenclik, *op. cit.*, s. 73. Za możliwością szerszego udziału ławników w postępowaniu cywilnym w zakresie, w jakim brali oni udział w tym postępo-

Katowice-Zachód w Katowicach VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych⁷⁹ wystąpił do Trybunału Konstytucyjnego z pytaniem prawnym, czy:

- a) art. 15 zsz¹ ust. 1 i 2 ustawy z dnia 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem Covid-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych w brzmieniu nadanym na mocy art. 4 ustawy z dnia 28 maja 2021 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2021 r., poz. 1090) jest zgodny z art. 182 Konstytucji RP,
- b) art. 15 zsz¹ ustawy z dnia 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem Covid-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych w brzmieniu nadanym na mocy art. 4 ustawy z dnia 28 maja 2021 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2021 r., poz. 1090) jest zgodny z art. 2 Konstytucji RP,
- c) art. 15 zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem Covid-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych w brzmieniu nadanym na mocy art. 4 ustawy z dnia 28 maja 2021 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2021 r., poz. 1090) w zakresie, w jakim ogranicza w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu Covid-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich prawo do rozpoznania sprawy w składzie z udziałem 2 ławników jest zgodny z art. 31 ust. 3 oraz z art. 45 Konstytucji RP.

Oczekując na ostateczne rozstrzygnięcie tych kwestii, podkreślić należy, że wyłączenie czynnika społecznego od orzekania dotknęło tylko postępowanie cywilne i to tylko w pierwszej i drugiej instancji. Tym samym ławnicy nadal orzekają w postępowaniu przed Sądem Najwyższym (przy rozpoznawaniu skarg nadzwyczajnych) oraz w postępowaniu karnym w sprawach o zbrodnie, w których zgodnie z art. 28 § 2 k.p.k. obowiązuje skład mieszany jednego sędziego i dwóch ławników, oraz w sprawach, w których tak postanowiono ze względu na szczególną zawilóść sprawy lub jej wagę (art. 28 § 3 k.p.k.). Taka dyferencjacja nie znajduje uzasadnienia w przytoczonych przez ustawodawcę motywach regulacji art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy antycovidowej. Wydaje się raczej, że jest to kolejna, już tym razem zakamuflowana, próba ograniczenia udziału ławników w orzekaniu. Prawdą jest, że

waniu przed 28 lipca 2007 r., albo całkowitym zniesieniem instytucji ławników, opowiadał się także M. Nawrocki, *op. cit.*, s. 79. Natomiast konieczność rozszerzenia uprawnień ławników na wszystkie sprawy w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji postuluje K. Knoppek, *op. cit.*, s. 31-32.

⁷⁹ Sprawa została zarejestrowana pod sygn. akt P 13/21. Zob. <https://trybunal.gov.pl/sprawy-w-trybunale/katalog/p-13-21> [dostęp: 10.01.2022].

udział ławników w postępowaniu cywilnym ze względu na zasadniczy brak znajomości przez nich przepisów prawnych ma charakter formalny⁸⁰. Jednak z uwagi na charakter spraw, w których orzekają ławnicy, ich głos – jak wskazano – może mieć znaczenie dla ostatecznego wyniku rozstrzygnięcia ze względu na posiadaną przez nich znajomość realiów panujących w danej społeczności i w danej kategorii spraw⁸¹. Poza tym, gdyby nawet przyjąć zasadność odstąpienia od orzekania w składzie ławniczym, to wprowadzenie takiej regulacji należałoby poprzedzić stosowną analizą i uzasadnieniem, które dałyby fundament dla tego rozwiązania prawnego. Wskazane i omówione już wcześniej motywy wprowadzenia jako zasady jednoosobowego składu sądu w pierwszej i drugiej instancji w sprawach cywilnych nie spełniają powyższych kryteriów. Dodatkowo regulacja ta stoi w sprzeczności z ideą społeczeństwa obywatelskiego⁸². Co więcej, nie wydaje się słuszne uzupełnianie braków kadrowych sądownictwa poprzez odsunięcie części sędziów od udziału w sądownictwie kolegiальnym i powierzenie sędziom rozpoznawania spraw jednoosobowo. Poza tym omówiony przepis sprzeczny jest zarówno z zasadą udziału obywateli w orzekaniu, jak i z zasadą kolegiальności jedynie do ich opisowego wymiaru, pozbawiając znaczenia dyrektywalnego ze względu na brak konkretnych instrumentów prawnych, które by je wyrażały i pozwoliły na ich realizację. Wydaje się zatem, że w ten sposób ustawodawca, powołując się na zagrożenie epidemiologiczne, bez szerszego rozważenia tej kwestii aksjologicznie, dąży do wyeliminowania wskazanych zasad z postępowania cywilnego.

Podsumowanie

Oczywiste jest, że ustawodawca w ramach posiadanych kompetencji uprawniony jest do modyfikowania przepisów prawnych, także tych, które odzwierciedlają reguły ogólne, które wpływają na kształt całego postępowania. Nie ulega także wątpliwości, że omówiona zasada udziału obywateli w orzekaniu – podobnie jak wszystkie inne zasady – nie ma charakteru absolutnego, gdyż ustawodawca uprawniony jest do wprowadzania ustawowych wyjątków dotyczących jej funkcjonowania. Zresztą miało to – jak wskazano – miejsce już przed zmianami dokonanymi w związku z pandemią koronawirusa Sars-Cov-2 i wiązało się zarówno z zasadą kolegiальności, jak i z zasadą udziału czynnika społecznego w orzekaniu⁸³. Ograniczenia te były

⁸⁰ J. May, *op. cit.*, s. 107-108; J. Jodłowski, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, [w:] J. Jodłowski i in., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s.143-144.

⁸¹ Podobnie M. Orecki, *op. cit.*, s. 170.

⁸² Tak również J. Ruszewski, *op. cit.*, s. 37.

⁸³ Zresztą nawet wówczas, gdy nie kwestionowano obowiązywania tych zasad w postępowaniu cywilnym, dopuszczano ustawowe ich ograniczenie; zob. W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 101-102.

słuszne z kilku względów, wśród których zasadniczą rolę ogrywała chęć zmniejszenia kosztów udziału ławników w orzekaniu, jak również chęć zapobieżenia przewlekłości postępowania, o którą z pewnością łatwiej w przypadku, gdy skład sądu jest wieloosobowy. Pod tym względem, jak wskazywano w piśmiennictwie, ustawodawca wyczerpał już możliwość racjonalnego ograniczenia udziału ławników w orzekaniu, a rezygnacja w ogóle z takiego uczestnictwa musiałaby wiązać się ze zmianami w Konstytucji RP⁸⁴. Dopiero w takiej sytuacji ustawodawca uprawniony byłby do wyłączenia możliwości orzekania przez ławników we wszystkich postępowaniach i sprawach⁸⁵. Do zmian konstytucyjnych ani do całkowitego wyłączenia zasady udziału ławników w orzekaniu we wszystkich postępowaniach jednak nie doszło, ograniczenie dotknęło bowiem wyłącznie rozpoznawanie spraw cywilnych w pierwszej i drugiej instancji. W tym świetle nie wydaje się, aby regulacja art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy antycovidowej naruszała ustawowe prerogatywy prawodawcy określone w art. 182 Konstytucji RP⁸⁶. Co więcej, prawodawca, rezygnując z tych zasad w postępowaniu cywilnym, uczynił to w przewidzianej prawem ustawowej formie. Niemniej jednak, daleko idący charakter tego ograniczenia, jak również ewentualne konsekwencje dla toczących się postępowań, budzą wątpliwości natury aksjologicznej, co więcej, są nieadekwatne do aktualnej sytuacji epidemiologicznej oraz wprowadzonych tą samą ustawą nowelizującą możliwości bezpiecznego zorganizowania posiedzeń w wieloosobowych, w tym ławniczych składach orzekających. W konsekwencji regulację tę należy uznać za niepożądaną z punktu widzenia zapewnienia stronom należytej ochrony prawnej, a przede wszystkim za niepoprzedzoną rzetelną analizą korzyści związanych z orzekaniem z udziałem ławników oraz skutków, jakie *pro futuro* może przynieść wyłączenie ławników od orzekania w postępowaniu cywilnym. Stąd reorganizację składu sądu zaproponowaną w przepisie art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 4 ustawy antycovidowej trzeba postrzegać nie tylko w kontekście bieżącej sytuacji epidemiologicznej, ale także przyszłościowo. Kluczową rolę w prawidłowym ukształtowaniu tej kwestii *de lege ferenda* niewątpliwie spełni rozstrzygnięcie przedstawionych w związku z tą regulacją pytań prawnych przez Trybunał Konstytucyjny. Niezależnie jednak od tego rozstrzygnięcia zasadne wydaje się postulowanie powrotu do poprzednio obowiązujących rozwiązań prawnych, a ewentualne ich modyfikowanie powinno zostać poprzedzone szerszymi badaniami na temat rzeczywistych korzyści związanych z orzekaniem z udziałem ławników.

⁸⁴ J. Turek, *op. cit.*, s. 1332.

⁸⁵ P.T. Kartasiński, *op. cit.*, s. 34.

⁸⁶ Nie wyklucza to jednak negatywnej oceny tej regulacji przez pryzmat innych przepisów, np. art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

Literatura

- Artymiak G., [w:] *Zasady Procesu Karnego*, t. III, cz. 2, *System Prawa Karnego Procesowego*, red. P. Wiliński, Warszawa 2014.
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Berutowicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978.
- Brzozowski M., *Rola i status ławnika na tle ostatnich zmian w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 20.
- Bury B., *Wątpliwości sądu wokół składu sądu pracy w sprawach o roszczenia związane z nawiązaniem i ustaniem stosunku pracy*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2016, nr 2.
- Defecińska K., *Skład sądu w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym*, „Przegląd Sądowy” 1993, nr 6.
- Dobrzański B., Piekarski M., *O udziale ławników w składzie orzekającym sądu opiekuńczego (dwugłos)*, „Nowe Prawo” 1966, nr 7-8.
- Dolecki H., *Z problematyki składu sądu opiekuńczego*, „Nowe Prawo” 1975, nr 5.
- Eichstaedt K., *Status prawny ławnika sądowego. Wybór ławników oraz samorząd ławniczy*, [w:] *Metodyka pracy ławnika*, red. A. Rycak, Warszawa 2011.
- Eichstaedt K., *Udział czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce w ujęciu historycznym i prawnoporównawczym*, [w:] *Metodyka pracy ławnika*, red. A. Rycak, Warszawa 2011.
- Garlicki L., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. IV, Warszawa 2005.
- Gołąb S., *Organizacja sądów powszechnych*, Kraków 1938.
- Grześkowiak M., *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości a prawo do sądu*, [w:] *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, red. R. Piotrowski, Warszawa 2021.
- Gudowski J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.
- Janusz-Pohl B., [w:] *Zasady Procesu Karnego*, t. III, cz. 2, *System Prawa Karnego Procesowego*, red. P. Wiliński, Warszawa 2014.
- Jastrzębski R., *Udział obywateli w wymiarze sprawiedliwości II Rzeczypospolitej*, [w:] *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, red. R. Piotrowski, Warszawa 2021.
- Jędrejek G., *Skład sądu w sprawie o zmianę zawartego w wyroku rozwodowym orzeczenia o władzy rodzicielskiej (art. 509 k.p.c.)*, „Studia Prawnicze KUL” 2009, nr 4.
- Jodłowski J., Lapiere J., Misiuk-Jodłowska T., Resich Z., Weitz K., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016.
- Kaczmarczyk M., *Czynnik społeczny w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2020.
- Kartasiński P.T., *Marginalizacja instytucji ławnika w postępowaniach przez sądem opiekuńczym. Uwagi na temat nowelizacji art. 509 Kodeksu postępowania cywilnego*, „Rodzina i Prawo” 2016, nr 36.
- Kielin J., *Konstytucyjna zasada udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Transformacje systemów wymiaru sprawiedliwości*, t. I, *Pozycja ustrojowa władzy sądowniczej i uwarunkowania transformacji*, red. J. Jaskiernia, Toruń 2011.
- Knoppek K., *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu cywilnym*, „Ius Novum” 2014, numer specjalny.
- Kowalewska-Borys E., Osińska A., Żukowska M., *Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości z perspektywy konstytucyjnej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 21.
- Kulesza C., *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w perspektywie historyczno-prawnoporównawczej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 21.
- Laskowska M., *Organizacja i zasady wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *System organów ochrony prawnej w Polsce. Podstawowe instytucje*, red. M. Kruk, Warszawa 2008.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.
- Małolepszy M., Głuchowski M., *Participation of lay judges in criminal proceedings in Poland and Germany*, „IusNovum” 2018, nr 2.

- Markiewicz K., *Właściwość sądu, skład sądu i wyłączenie sędziego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 2015, nr 2.
- May J., *Skład sądu w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Studia z prawa publicznego*, red. K. Lubiński, Toruń 2001.
- Nawrocki M., *Skład sądu w sprawach z zakresu prawa pracy po nowelizacji art. 47 KPC*, „Monitor Prawa Pracy” 2009, nr 2.
- Niezależniński B., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019.
- Olaś A., *Kolegialność a jednoosobowość – skład sądu I instancji w procesie cywilnym: doświadczenia i perspektywy*, „Polski Proces Cywilny” 2020, nr 3.
- Olaś A., [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. IV, cz. 1, vol. 1, *Postępowanie nieprocesowe*, red. T. Ereciński, K. Lubiński, Warszawa 2021.
- Orecki M., *Instytucja ławnika sądowego w postępowaniu cywilnym. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 7-8.
- Pawlak P., Sidor D., *Celowość utrzymania odrębności w postępowaniach z zakresu prawa pracy*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 1.
- Ruszewski J., *Ramy prawne wyboru i funkcjonowania ławników w Polsce*, [w:] *Ławnicy – społeczni sędziowie w teorii i praktyce*, red. J. Ruszewski, Suwałki 2011.
- Rygiel P., *Losowy przydział spraw cywilnych w sądzie drugiej instancji*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 2.
- Sanetra W., *Sąd właściwy w rozumieniu Konstytucji RP*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 9.
- Skibińska M., [w:] *Meritum. Postępowanie cywilne, tom I, Postępowanie rozpoznawcze i zabezpieczające*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021.
- Szmyt A., *Wątpliwości wokół reform wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Ratio estanima legis. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Janusza Trzczińskiego*, red. J. Góral, R. Hauser, J. Repel, M. Zirk-Sadowski, Warszawa 2007.
- Turek J., *Ławnik – sędzia – przysięgły*, „Monitor Prawniczy” 2009, nr 24.
- Urbaniak-Mastalerz I., Niegierewicz A., *Udział czynnika społecznego w procesie karnym na tle orzecznictwa sądowego*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 21.
- Walasik M., *Konstytucyjna koncepcja sądowego wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Honeste Procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, J. May, M. Mrówczyński, Warszawa 2018.
- Waligórski M., *Organizacja wymiaru sprawiedliwości*, Kraków 1952.
- Waszczyński J., *Ustrój organów ochrony prawnej w zarysie*, Łódź 1971.
- Waśkowski E., *Podręcznik procesu cywilnego*, Wilno 1932.
- Wenclik M., *Ewolucja instytucji ławnika w Polsce*, [w:] *Ławnicy – społeczni sędziowie w teorii i praktyce*, red. J. Ruszewski, Suwałki 2011.
- Wengerek E., *Zasada kolegialności w postępowaniu cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1959, nr 3.
- Więckowski R., *Zmiany art. 47 Kodeksu postępowania cywilnego w składzie sądu w okresie od 1 lipca 1996 r. do 28 lipca 2007 r.*, [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego Szczecin–Niechorze 28-30 września 2007 r.*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009.
- Wiliński P., Karlik P., [w:] *Konstytucja RP*, t. II, *Komentarz do art. 87-243*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Włodyka S., *Ustrój organów ochrony prawnej*, Warszawa 1975.
- Woszczyk N., *Konstytucyjne granice udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, red. R. Piotrowski, Warszawa 2021.
- Zubik M., *Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w świetle Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 3.

